

יֵאִיר רֶהֱט

משאות העמים בישיעיהו י"ג-י"ט – מבנה, הקשר ומשמעות*

פרקים י"ג-כ"ג בספר ישעיהו מהווים חטיבה מובחנת בצורה מאוד ברורה משאר הספר, תחת הכותרת "משאות העמים". בזה אחר זה מובא בכל פעם "משא", המיועד לאחת האומות. ברצוני להעלות שתי שאלות משמעותיות על חטיבת פרקים זו, תוך התמקדות בחלקה הראשון של החטיבה – פרקים י"ג-י"ט. את הבחירה להתמקד בפרקים אלה אסביר בהמשך. השאלה הראשונה נוגעת למשמעות רצף הפרקים כיחידה ספרותית: האם יש כאן רק קיבוץ מרוכז של נבואותיו של ישעיהו על העמים השונים? או שמא רצף הנבואות על העמים מסודר בכוונה באופן מסוים, וישנו תהליך שנבנה לאורך המשאות? השאלה השנייה נוגעת למשמעות היחידה במקומה ובהקשרה בספר: האם יש משמעות למיקום של חטיבת משאות העמים דווקא במקום זה בספר ישעיהו? והאם וכיצד חטיבה זו מפרה ומתכתבת עם חלקי הספר שלפניה ושל אחריה?

פרקי ישעיהו עד משאות העמים

חטיבה ראשונה – פרקים ב'-ו'

קודם שניגש למשאות העמים עצמם, נפתח בסקירה קצרה של המוטיבים המרכזיים בספר ישעיהו עד לתחילת משאות העמים. לשם הנוחות, נחלק את פרקי הספר הקודמים למשאות העמים לשתי חטיבות מרכזיות: נניח כרגע בצד את פרק א'¹, שהוא יחידה לעצמו, ורבים²

*

המאמר זכה בתחרות הכתיבה לסטודנטים על שם יואל אפרים זלצמן ז"ל

בפתח הדברים ברצוני להודות לאלה שבזכותם מאמר זה יוצא לאור. ראשית, לחבורה ממחזור מ"ט בשיבת הר עציון, שלמדנו יחד את ספר ישעיהו בלימודנו בשיעור ו' ומלימוד זה נבע הגרעין הראשוני של הדברים. במיוחד לחברי רועי בראון, על שעות של לימוד ושיח על הפרקים, שיחות שליבנו את הרעיונות הראשוניים ועוררו את החשק לכתוב. תודה נוספת לספי אליאש, שותפי בלימוד תנ"ך בשנה האחרונה. כמו כן, תודתי למו"ר הרב יעקב מדן על הדחיפה לשבת ולכתוב, ולבסוף לד"ר נריה קליין על ההנחיה שהובילה למוצר מוגמר וראוי לפרסום. וכמובן, לאשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת, שהכול ממנו.

1 לדיון בזמנו ובמקומו של פרק א' ביחס לשאר הספר, עיינו למשל: ש' ורגון, 'הרקע ההיסטורי והמשמעות של ישעיה א' 10-17, **בית מקרא: כתב עת לחקר המקרא ועולמו** כרך מה (חוברת ד), תש"ס, עמ' 289-304; י' מילגרם, 'ישעיהו א'-ו', **בית מקרא: כתב עת לחקר המקרא ועולמו** כרך טו (חוברת ב), תש"ל, עמ' 125-140.

2 ראו למשל: G. Fohrer, *Studien zur alttestamentlichen Prophetie (1949-1965)*, Berlin 1967, pp. 148-166.

ראו בו מעין הקדמה וכותרת לכל הספר. החטיבה הראשונה אליה נתייחס היא בפרקים ב'-ו'. בפרקים ב'-ד' מופיעים תיאורי יום ה'. פרק ב' נפתח בתיאור מפורסם ואוטופי של הר בית ה' שנמצא בראש ההרים, וכל העמים נוהרים אליו כדי לשמוע את דבר ה'. כבר כאן מונחים שלושה מוטיבים מרכזיים מאוד בספר ישעיהו: הראשון שבהם הוא **שאלת הגובה והגאווה**. החטא הבולט ביותר עמו מתמודד ישעיהו הנביא הוא חטא הגאווה האנושית.³ כנגד הגאווה האנושית, בעולם האוטופי מוצג הר בית ה' כמקום **הראוי להיות גבוה**.⁴ בני האדם הולכים אליו ושואבים ממנו.

המוטיב השני המונח בפתיחת פרק ב' הוא **המוטיב האוניברסלי**.⁵ האוטופיה המוצגת כאן היא מצב שבו כל העמים מכירים במלכות ה' ומעוניינים לשמוע את דברו והדרכתיו. במקומות רבים נוספים בספר ישעיהו, המוטיב האוניברסלי נוכח מאוד: כך למשל בגאולה המתוארת בפרק י"א, שם מתואר 'בן-ישי' אליו ידרשו הגויים; ובשירת הישועה בפרק י"ב, מובאת הקריאה להפיץ את בשורת שם ה' בעמים כולם (י"ב, ד'). המוטיב השלישי אליו נתייחס במסגרת מבוא זה הוא מוטיב **הר בית ה'**.⁷ מוטיב זה מופיע כבר בפתיחת היחידה, בהצבת החזון אודות מיקומו של הר בית ה': "נִכּוֹן יִהְיֶה הָרַבִּית ה' בְּרֹאשׁ הָהָרִים" (ב', ב). גם נבואת הפורענות חותמת בכך שבסופו של דבר, תהיה שארית של הצדיקים, והיא תשרוד בהר בית ה' שיישאר מוגן מן הפורענות: בפרק ד' מתוארת פליטת ישראל - הצדיקים ששרדו את יום ה', ויזכו לסוכת הגנה תחת כנפי השכינה בהר-ציון. מוטיב השארית ששורדת את הפורענות ומקבלת מחסה בהר ה' שבציון מופיע במקומות נוספים בספר ישעיהו.⁸

עבור כל אחד מן המוטיבים הנזכרים, מתוארת בפרקים ב'-ד' המציאות הכואבת, ההפוכה לחלוטין מן המציאות האידאית הרצויה. ראשית, ביחס למוטיב **הגאווה**; לאחר נבואת הר בית ה' הנכון בראש ההרים בפרק ב' - הנביא חוזר לקרקע המציאות, והוא נאלץ להתייחס לחברה שבה גאוות האדם שולטת בכיפה. בני האדם סומכים על ביצוריהם ואוניותיהם (ב', טו-טז) ואפילו חטא העבודה הזרה הנפוץ כל כך במקרא, אצל ישעיהו מוצג כחטא של גאווה: "לְמַעַן יִדְּיוּ וְשִׁתְּחוּ לְאִשֶּׁר עָשׂוּ אֲצַבְעֵתָיו" (ב', ח) - האדם סוגד למעשה ידיו של עצמו.⁹ כלפי מציאות

3 מילגרם (לעיל, הערה 1), עמ' 137.

4 ראו: י' קויפמן, **תולדות האמונה הישראלית: מימי קדם עד סוף בית שני** ג, מוסד ביאליק, ירושלים תרצ"ח, עמ' 204.

5 להרחבה במוטיב זה עיינו: י' זקוביץ, **משמיע שלום מבשר טוב: שבעה פרקי חזון לשלום ירושלים**, אוניברסיטת חיפה, חיפה תשס"ד, עמ' 145-166. ובמיוחד עיינו בסיכום הדברים שם, עמ' 157-158.

6 הפניה סתמית במאמר זה הינה לספר ישעיהו.

7 עיינו: י' הופמן, 'ציון ונבואת ישעיהו', **ישעיהו: עולם התנ"ך**, דברי הימים, תל אביב 1999, עמ' 35.

8 ראו למשל: פרקים א', י"א, כ"ו.

9 לניתוח מפורט של נבואת יום ה' בפרקים ב'-ד' בישיעהו וזיקתה לבעיית הגאווה על צורותיה השונות וקשריה לעבודה הזרה, עיינו בהרחבה במאמרו של ב' אופנהיימר, 'גלגולי "יום ה'" בישיעהו ב'-ד', **בית**

זו, הנביא נדרש לנבא על יום ה' שישבור את גאוות האדם: נבואת יום ה' מצהירה שביטויי גאוות האדם יישברו עד היסוד. גם ביחס למוטיב **האוניברסלי** המציאות האבסורדית טופחת על פניו של קורא הפרק: במקום שהעמים ינהרו לציון כדי ללמוד מדרכי ה', בני ישראל הם אלה שנוהרים ללמוד מן העמים את דרכיהם: "כִּי נִטְשָׁתָה עִמָּךְ בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקְדָּשׁ וְעֲנָנִים כִּפְלָשְׁתִּים וּבְגִלְדֵי נָכָרִים יִשְׁפִּיקוּ" (ב', ו). וביחס למרכזיותה של **ירושלים**, ירושלים אכזבה וססתה מייעודה המצופה ולכן יום ה' עתיד לפגוע גם בירושלים: "כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַם וַיהוָה נָפַל כִּי לְשׁוֹנָם וּמַעֲלֵיהֶם אֵל ה' לְמִרוֹת עֲנִי כְבוֹדוֹ" (ג', ח).

בפרק ה' מובאת שירת הכרם בה מביע הנביא את אכזבתו של ה' מכך שיהודה וירושלים הכזיבו ולא מימשו את ייעודן המצופה, ולאחריה נבואות 'הוי' בהן מוכיח הנביא את יושבי יהודה וירושלים על חטאי גאווה ושחיתות – וצופה את הפורענות שתבוא כעונש לחטאיהם. בפרק ו' מופיעה מעין 'נבואת הקדשה' לישעיהו כנביא הנשלח לעם לבשר את הפורענות המתקרבת, ובסופו מופיע שוב רעיון השארת.

חטיבה שנייה – פרקים ז'–י"ב

החטיבה הבאה בספר ישעיהו נמצאת בפרקים ז'–י"ב. החטיבה נפתחת בסיפור ההיסטורי של התאחדות רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל אל מול אחז מלך יהודה, כאשר מטרתם למנות 'שלטון בובות' מטעמם בירושלים: "יַעֲזֹן כִּי יַעֲזֹן עָלֶיךָ אֲרָם קָרָה אֶפְרַיִם וְבִן רְמְלִיָּהוּ יֵאמָר: נַעֲלָה בַיהוָה וְנִקְיָצָנָה וְנִבְקַעְנָה אֱלֵינוּ וְנִמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֶת בֶּן טַבָּאֵל" (ז', ו). במוקד סיפור זה עומדת דרישת ישעיהו מאחז לבטוח בה', שהוא זה שיציל את יהודה מרצין ופקח. אחז לא מציית לדברי ישעיהו, אלא פונה למלך אשור ומנסה להינצל באמצעותו. כאן נכנסת לתמונה ממלכת אשור, שתמשיך ותלווה את מלכי יהודה ואת ספר ישעיהו. דרישת ישעיהו מאחז לבטוח בה' מתכתבת מאוד עם מוטיב הגאווה האנושית. ישעיהו דורש מאחז לא לסמוך על כוח הזרוע של בשר ודם, אלא להאמין שה' הוא המושיע.

דומה, שסיפור רצין ופקח מול אחז מלך יהודה משקפים את ההיפוך הגדול ביותר מן החזון האוטופי שהציב ישעיהו בתחילת פרק ב'. כבר נקודת הפתיחה, קיומן של שתי ממלכות – יהודה וישראל, משקפת כי לא זו בלבד שהעמים אינם הולכים אחר ירושלים, אלא אפילו בתוך ישראל עצמם יש ממלכה שלמה שלא עולה לירושלים. קודם שנתייחס לנקודת השבר של סיפור רצין ופקח, נקדים באופן כללי על פילוג הממלכה: פילוג הממלכה נועד להיות עונש מדיני לשלמה המלך (מל"א י"א, יא–יג), אבל ירבעם בן נבט מינף את הדברים לבידול דתי של ממלכת ישראל מירושלים, כדי למנוע מאזרחי ממלכת ישראל לעלות לירושלים שביהודה (מל"א י"ב, כו–לג). יתרה מכך – נראה שעונש פיצול הממלכה נועד להיות זמני: "וַאֲעֲנָה אֶת זָרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אֶף

לא כל הימים (מל"א י"א, לט), ולכאורה היה ניתן לצפות בשלב מסוים לאיחוד מחודש של הממלכות. אבל ממלכת ישראל המשיכה בפירודה וניתוקה, ונראה שבשלב מסוים העונש הפך לחטא: חטאם של שבטי ישראל שלא מתאחדים חזרה תחת מלכות דוד בירושלים. חטא זה מתבטא בכך שגם מלכי ישראל הצדיקים ביותר, הותירו על כנם את עגלי ירבעם שנועדו להוות אלטרנטיבה לירושלים. נראה שלכך מתייחס הנביא הושע שקובע כי תם זמנה של מלכות ישראל: **"הַשְׁבִּיטִי מִמְּלֻכֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל"** (הושע א', ד). הושע מתייחס לשושלת המלוכה של יהוא בן נמשי, עליו הוטלה ציפייה גדולה להביא תיקון לממלכת ישראל לאחר בית אחאב (מל"ב ט'). יהוא אכן מבצע תיקון גדול בהסרת עבודת הבעל (מל"ב י'), אבל במקום להשלים את התיקון ולהסיר את עגלי ירבעם, הוא ממשיך את חטאה של ממלכת ישראל ומתמיד בעבודת עגלי הזהב (מל"ב י', לא). הושע מנבא בסוף ימיה של שושלת בית יהוא, ומביע את אכזבתו הסופית מן התיקון של ממלכת ישראל, עד כדי השבתתה מקיום. בהמשך דבריו, הושע מתאר כיצד חטאם יתוקן כאשר ישובו לבסוף למלכות דוד: **"אַחֲרֵי יֵשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם וּפָחַדּוּ אֶל ה' וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרֵי הַיָּמִים"** (ג', ה). דומני שגם נבואות ישעיהו מתכתבות עם רעיון זה, בהדגשתן את מרכזיותה של ירושלים כמוקד הדתי המרכזי אליו יש לעלות.

לאור האמור, סיפור רצין ופקח לוקח את חטאה של ממלכת ישראל צעד אחד קדימה. לא זו בלבד שפקח איננו נושא את עינו אל ירושלים כמרכזם הרוחני של ישראל, אלא אפילו את האוטונומיה שלה הוא רוצה לפרק. מלך ישראל צר על ירושלים! ונשים לב לאבסורד: לכאורה, יש כאן ניסיון לאיחוד הממלכה – פקח מעוניין להמליך בירושלים שליט מטעמו, וכך לאחד את הממלכות דה-פקטו. אבל ניסיון זה נעשה בכיוון ההפוך מן המצופה: במקום שמלכות ישראל תתקפל ותתאחד מחדש תחת הר בית ה' שבירושלים, ישראל נלחמת בירושלים ומנסה לפרק אותה, כך שהיא תתקפל תחת בית המלוכה שבשומרון. דרישת ישעיהו מאחז משקפת את ההפך, ובה ישעיהו דורש מאחז לממש שניים מן המוטיבים המרכזיים שבספר ישעיהו כולו: הניסיון לתכנן טקטיקה ובריתות פוליטיות עם עמים אחרים משקף את גאוותו של האדם ואת ניסיונותיו להסתדר בכוחות עצמו, וכנגד זאת אחז נקרא להכפיף את היוזמה האנושית בפני הביטחון בתכנון האלוהי עבור ההתרחשויות הגאופוליטיות. המוטיב השני הוא מרכזיותה של ירושלים: בדרישתו של ישעיהו מאחז שלא ללכת אחר טקטיקות פוליטיות ולא לכרות ברית עם המעצמה אשור, הוא דורש מאחז לשמור על עצמאותה של ירושלים.

בסופו של הסיפור אחז לא נעתר לדרישת ישעיהו, וגם רצין ופקח אינם חוזרים בתשובה. נבואות ישעיהו בפרקים ז'-י' עוסקות בין השאר בעונש הצפוי לממלכת ישראל שעלתה על ירושלים למלחמה. ארם וישראל נופלות בידי אשור וירושלים ניצלת ממזימתם של רצין ופקח. אבל אי-הציות של אחז לדברי ישעיהו גורר שלב נוסף בסיפור, ומובאת נבואת פורענות ליהודה מכיוון אחר – אשור המעצמה שהוכנסה לתמונה על ידי אחז בעצמו, תמשיך כנהר שוטף (ח', ז-ח) ותביא פורענות גדולה גם על יהודה.

חטיבת הפרקים השנייה של ישעיהו נחתמת בפרקים י"א-י"ב שמהווים נבואת גאולה אוטופית נוספת, שמתארת תיקון וישועה פלאיים לכל רוחב ההווה; מתואר שלום בין בעלי החיים וביניהם לבין בני האדם. וכן מתוארת צמיחתו של מנהיג מבית דוד שיהיה שופט צדק מופלא, ויוביל את העמים כולם לדרוש את ה' (י"א, י), ממש כבחזון של פרק ב'. וכמובן – אפרים ויהודה כבר לא יילחמו אלו באלו (י"א, יג). במסגרת הישועה המתוארת מובאים עוד שני מוטיבים חשובים, לראשונה בספר: הראשון שבהם הוא נס בסגנון **קריעת ים סוף**: "וְהָחֳרִים ה' אֶת לְשׁוֹן יָם מִצָּרִים וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנָּהָר בְּעֵינֵם רֹחוֹ וְהִכְהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיד בְּנַעֲלִים" (י"א, טו). דומה שבחירת קריעת ים סוף כמוטיב המלווה את הישועה איננה מקרית: קריעת ים סוף המקורית הובילה להכרה של העמים בה' (שמות ט"ו, יד-טז), וכך גם אצלנו – הישועה העתידית תוביל להכרת העמים בשם ה'. המוטיב השני הוא **קיבוץ הגלויות**: "וְהָיָה בְיוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שְׁנִית יָדוֹ לְקִנּוּת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִמִּינֵי וּמִשְׁנַעַר וּמִמִּחְמַת וּמֵאֵי הַיָּם" (י"א, יא).

משאות העמים

את משאות העמים ברצוני לבחון סביב השאלה לאן חותרת הנבואה. מעבר לעובדה שיש כאן רצף של נבואות פורענות על מפלת העמים, אנסה לבחון האם ניתן לציין יעד עקבי אליו חותרים המשאות – והאם יש התפתחות ממשא למשא.

מבנה משאות העמים

ניתוח משאות העמים במאמר זה יתמקד במשאות העמים שבין פרקים י"ג-י"ט. קודם שניכנס לפרקים עצמם, נבסס את הטענה שמדובר ביחידה מובחנת. לשם כך, נתייחס במבט מלמעלה למבנה הכולל של פרקים י"ג-כ"ג. כמה חוקרים¹⁰ הציעו לחלק את משאות העמים לשני חלקים, שבכל אחד מהם חמישה משאות, באופן הבא:

משא בבל (י"ג, א-י"ד, כז) ¹¹	משא מדבר ים (כ"א, א-י)
משא פלשת (י"ד, כח-לב)	משא דומה (כ"א, י"א-י"ב)

U.F. Berges, *The Book of Isaiah: its composition and final form*, Sheffield Phoenix Press, 2012, 10 p. 126; H.C.P. Kim, *Isaiah 22: A Crux or a Clue in Isaiah 13-23?*, A. Mein, E.K. Holt and H.C.P. Kim (eds.), *Concerning the nations essays on the Oracles against the Nations in Isaiah, Jeremiah and Ezekiel*, London Bloomsbury T&T Clark, 2014, p. 14

11 בתחמימה זו כללנו את הנבואה לאשור שבי"ד, כד-כז יחד עם משא בבל. וראו להלן בדיון המוקדש למשא בבל ואשור.

משא מואב (ט"ו, א-ט"ז-יד)	משא בערב (כ"א, יג-יז)
משא דמשק (י"ז, א-יד) ¹²	משא גיא חזיון (כ"ב, א-כה)
משא מצרים (י"ט, א-כ, ו)	משא צור (כ"ג, א-יח)

בחלוקה זו נלקחות בחשבון רק הנבואות לעמים שאכן כוללות את הכותרת **משא**.¹³ ברצף הפרקים י"ג-כ"ג ישנן עשר נבואות "משא", וההצעה היא לחלק אותן באופן שווה - חמישה משאות בחלק הראשון וחמישה משאות בחלק השני. קושי מסוים בחלוקה זו נמצא בעובדה שיש פער גדול באורך כל אחד מן החלקים - החלק הראשון מתפרס על פני שבעה פרקים ואילו החלק השני מתפרס על פני שלושה פרקים בלבד. אולם החלוקה המוצעת מתחזקת כאשר משווים את שני החלקים זה לזה מבחינת תוכנם.

כאשר מחלקים את משאות העמים לשני חלקים באופן המוצע, מתגלה הקבלה משמעותית בין רבים מצמדי המשאות.¹⁴ משא **בבל** מקביל למשא **מדבר ים** - שניהם עוסקים בנפילתה של בבל (י"ג, יט; כ"א, ט) ושניהם מזכירים את מדי כמחוללת נפילה זו (י"ג, יז; כ"א, ב). משא **מואב** מקביל למשא **בערב** (מעבר לחרזה בין שני השמות): בשני המשאות מדובר על נדידתם של גולים, ובקשה מעם אחר לקבל אותם ולסייע להם; המילה **נודד** מופיעה במשא מואב פעמיים (ט"ז, ב, ג) וגם במשא בערב פעמיים (כ"א, יד, טו). ואולי יותר מכול, ההקבלה בולטת באמצעות ביטוי חריג שמופיע בשני המשאות - הנבואה מתעתדת להתרחש בעוד מספר שנים שנמדד ב"שני שכיר". במשא מואב: "וְעֵתָה דְּבָר ה' לְאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כְּשֵׁנִי שְׂכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב" (ט"ז, יד) ובמשא בערב: "כִּי כֹה אָמַר אֱלֹהֵי בְעוֹד שָׁנָה כְּשֵׁנִי שְׂכִיר וְנִקְלָה כָּל כְּבוֹד קֶדְר" (כ"א, טז) - ובעת התממשות הנבואה יכלה **כבוד** האומה בה עוסקת הנבואה.

משא דמשק מקביל למשא גיא חזיון בכך ששניהם עוסקים, למעשה - בעם ישראל. משא דמשק מתייחס למעשה לממלכת אפרים (מעבר לעיסוק בתחילתו בדמשק), ומשא גיא חזיון עוסק ביהודה. מדובר בתופעה שאיננה צפויה, ואין לה מקבילה בנבואות על העמים של יחזקאל וירמיהו - מדוע בלב הנבואות אל העמים מופיעות נבואות שמיועדות לישראל? יתרה מזאת, מפתיעה העובדה שהפנייה לישראל ויהודה אינה נרמזת בכותרת משאות אלה, והקורא מגלה את ההתייחסות ליהודה וישראל תוך כדי הנבואה. נתייחס לתופעה זו במסגרת ניתוח הפרקים, להלן.

12 בעניין הפסוקים יב-יד שבפרק י"ז, ובעניין פרק י"ח, ראו בהמשך המאמר.

13 להוציא את הנבואה לכוש בפרק י"ח והנבואה למצרים של פרק כ'. נתייחס לפרקים אלה בהמשך.

14 על ההקבלות בין משא בבל למשא מדבר ים ובין משא מצרים למשא צור עיינו; Berges (above, note 10), p. 127; Kim (above, note 10), p. 14.

ולבסוף, משא מצרים מקביל למשא צור. בשתי הנבואות, מופיע **היאור** (י"ט, ו-ח; כ"ג, ג, י) וחלק משמעותי מן הפורענות שתבוא על הממלכה המתוארת הוא בפקידה על התשתיות הימיות של הממלכות – מצרים שכלכלתה מתבססת על היאור, וצור שכלכלתה מבוססת על הסחר הימי. בשתי הנבואות מופיעה המילה **קדם** במסגרת דברי התפארות המושמים בפי הממלכות (י"ט, יא; כ"ג, ז), דברי התפארות עליהם הנבואה מלגלגת לאור מפלתה של הממלכה. ובשתי הנבואות נאמר שהפורענות היא פרי **עצה שה' יעץ** על הממלכה (י"ט, יב; כ"ג, ח-ט). כמו כן, משא צור עצמו יוצר הקבלה בין נפילת מצרים לבין נפילת צור: **"כְּאֲשֹׁר שָׁמַע לְמַצְרַיִם וַיְחִילוּ כְּשִׁמְעַע צֹר" (כ"ג, ה).**

חלוקת המשאות איננה מסתכמת רק בעובדה שיש שני חלקים; בכל אחד מן החלקים, אופי הנבואות שונה. בחלק הראשון, הנבואות מיועדות לעמים מוכרים – נבואות לבבל, אשור, פלשת, מואב, דמשק ומצרים. ואילו בחלק השני, כותרות הנבואות נושאות אופי חידתי ומעורפל,¹⁵ כפי שנרחיב בכך כשנעסוק להלן בחלק השני של המשאות.

ראיה נוספת לתחימת פרקים י"ג-י"ט כחלק מובחן של משאות העמים, ניתן להביא מן הסיומת של פרק י"ט בה מוזכרת שלישיית העמים מצרים, אשור וישראל ומסילה שתחבר ביניהם. חתימה בסגנון דומה נמצאת גם בישעיהו י"א, המתאר מסילה לישראל שתגיע מאשור, ומקביל מסילה זו למסילה של יציאת מצרים. וגם בישעיהו כ"ז, שם מוזכרים נדחי ישראל שיגיעו הן מאשור הן ממצרים. דומה שמוטיב המסילה ממצרים ומאשור מסמל חתימת יחידה בספר, שהרי פרק י"א חותם את היחידה שקודם משאות העמים, ופרק כ"ז חותם את פרקי 'האפוקליפסה של ישעיהו'. אם כן, החתימה שבפרק י"ט מהווה ראיה נוספת לתחימת פרקים י"ג-י"ט כחטיבה נפרדת.

משאות העמים בפרקים י"ג-י"ט

החלק הראשון של משאות העמים כולל את פרקים י"ג-י"ט: המשאות לבבל ואשור, פלשת, מואב, דמשק ומצרים. ברקע הניתוח למשאות אלה, אבקש להזכיר את סיפור אחז, רצין ופקח מפרקים ז'-י'. סיפור זה מכיל, כפי שהזכרנו, שניים מן המסרים המרכזיים של ישעיהו: התנגדות לגאווה ולטקטיקה אנושית, וביסוס מעמדה של ירושלים; מסרים אלה באים לידי ביטוי דרך הביטוי **"הַשְׁמֵר וְהַשְׁקֵט"** (ז', ד) שמשמש כדי לבטא את הפסיביות הנדרשת ביחס לתמורות הגאופוליטיות, פסיביות המבטאת ביטחון בה'. כמו כן, המילה **עצה** משמשת מילה מרכזית (ז', ה; ח', י) דרכה הנבואה מדגישה את ארעיותם של ההתארגנויות והתכנון האנושיים – וכנגד זאת את נצחיותו של הארגון והתכנון האלוהי: **"עָצוּ עֲצָה וְתִפְּרֹדְדְּבוּ דְבַר וְלֹא יָקוּם כִּי עֲמָנוּ אֵל" (ח', י).**

במסגרת סיפור אחז, רצין ופקח מוכנסת לזירה האזורית המעצמה אשור שמביסה את ברית דמשק-אפרים (ח', ד) ולאחר מכן פוגעת גם ביהודה (ח', ז). טענתנו, אותה נבסס להלן, היא שיש ללמוד את החלק הראשון של משאות העמים כשברקע נמצא סיפור אחז, רצין ופקח - שממלא את החלק הקודם בספר.

משא בבל/אשור - נפילת המעצמה

משאות העמים פותחים במשא בבל. מיקומה של נבואה כה מרכזית נגד בבל בספרו של ישיעהו מעוררת קושי, שהרי בתקופת ישיעהו בן אמוץ המעצמה השלטת היא אשור ולא בבל. יחזקאל קויפמן¹⁶ ובעקבותיו הרב יואל בן נון,¹⁷ טוענים שמשא בבל הוא בעצם **משא אשור**. סעד לטענה זו הם מוצאים בסיום הנבואה (י"ד, כה), בה מופיע מפורשות השם **אשור** ולא בבל. עוד הם טוענים ומבססים שהנבואה מיועדת לסרגון, המלך האשורי בעל האוריינטציה הבבלית המשמעותית ביותר, שנטה לפלוחן אלים בבליים, ולכן כותרת הנבואה כלפיו היא 'משא בבל'. רבים אחרים¹⁸ טענו כנגד אפשרות זו והבינו שהנבואה בפרקים י"ג-י"ד אכן מופנית לבבל. לטענתם, אזכורה של מדי כזו המביאה את הפורענות על בבל מתאימה לממלכת בבל ולא לאשור. כמו כן, הקבלות רבות בין ישיעהו י"ד לנבואת ירמיהו על בבל (ירמיהו נ') מבססות את הטענה שגם נבואתו של ישיעהו מוסבת על בבל. דיון זה קשור כמובן בשאלת פרקים מ'-ס"ו בישיעהו, שגם הם עוסקים בנפילת בבל, ובתחילת מלכות פרס. לטענת סיעה זו, ניתן ללכת באחת משתי דרכים: אפשרות ראשונה היא שישעהו בן אמוץ ניבא לתקופה מאוחרת בהרבה מתקופתו, ואפשרות אחרת היא שמדובר בנבואות של נביא מאוחר, ששובצו בעריכה מאוחרת של ספר ישיעהו.

כך או כך, אנו נדון במיקומה של הנבואה בספר ובמשמעות תכניה לאור מיקומם; בין אם היא עוסקת באשור ובין אם היא עוסקת בבבל, הנבואה בפרקים י"ג-י"ד מתארת את קריסתה של מעצמה עולמית ואת ההדים הגלובליים של קריסה זו. בפרק י"ג קריסתה של המעצמה מתוארת כיום ה', שהוא יום חורבן ובהלה לעריצים ובעלי הגאווה: "וּפְקַדְתִּי עַל תִּבְלָה כָּעָה וְעַל רְשָׁעִים עֲוֹנִים וְהַשְׁבֵּתִי גְאוֹן זֵדִים וְגִאֲוֹת עֲרִיצִים אֲשֶׁפִּיל" (י"ג, יא) והיא מממשת את מסריו של ישיעהו בדבר הסרת הגאווה האנושית. הנבואה בפרק י"ד מכוונת למלך המעצמה, והיא מתארת את שמחת העמים על מפלתו של העריץ מכה העמים; גם בנבואה זו שולט מוטיב הסרת הגאווה: "הַיּוֹדֵד שְׂאוֹל גְּאוֹנָה הַמֵּית נְבִלָה תַחֲתֶיהָ יַצַּע רָמָה וּמְכַסֶּיהָ תוֹלְעָה" (י"ד, יא).

16 קויפמן (לעיל, הערה 4), עמ' 176.

17 י' בן-נון, **נביאים מול מעצמות: מישעיהו והושע עד ירמיהו (הצעיר)**, ישיבת הר עציון, אלון שבות תשפ"ב, עמ' 245-248.

18 דוגמאות ספורות: י' הופמן, **הנבואות על הגויים במקרא**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב תשל"ז, עמ' 79-80; M.A. Sweeny, Isaiah 1-39, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge 1996, pp. 231-232 ועוד רבים.

בחלק האחרון, הממוען לאשור – מתוארת **עצת ה'** על הפלת אשור: ¹⁹ "נְשַׁבַּע ה' צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם לֹא פָאֶשֶׁר דְּמִיתִי בֶן הָיְתָה וְכִאֲשֶׁר יַעֲצָתִי הִיא תִּקְוָם: לְשֹׁבֵר אֲשׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל הָרֵי אֲבוֹסָנוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עָלוּ וְסָבְלוּ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר" (י"ד, כד-כה). קטע זה של הנבואה משתמש במושג **העצה** כדי להדגיש את שליטתו של ה' בתמורות הפוליטיות העולמיות, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בנבואה לרצין ופקח (ח', י). ובדומה לקטעים שקודם לכן, שיועדו לבבל, הנבואה לאשור מתארת את מפלת המעצמה ומשמעותה בהסרת עול השעבוד מיהודה ששועבדה לה. הזכרנו שני מסרים שעומדים בתשתית ספר ישעיהו ובאים לידי ביטוי בסיפור רצין ופקח: שליטת ה' בתמורות העולמיות, וביסוס מעמדה של ציון. שני מסרים אלה באים לידי ביטוי במשא בבל; כבר עמדנו על תפקידו של משא בבל בהעברת המסר של שליטת ה' במפה הפוליטית העולמית, דרך נפילתה של המעצמה שנתפסת ככל-יכולה. המסר השני מופיע באופן חלקי: ציון עצמה איננה מוזכרת, אבל ביסוס מעמדה של "אדמת ה'" (י"ד, ב) – מודגש במשא בבל. בלב משא בבל, בין שתי היחידות המרכזיות המרכיבות אותו, נמצאים פסוקים שמתרכזים בהשלכת נפילת בבל על מצבם של ישראל – שייגאלו ויחזרו לאדמתם (י"ד, א-ב). עם ישראל מצטייר כאנטיתזה למעצמה הנופלת בפרקים י"ג-י"ד. הניגוד בין המעצמה הנופלת לבין עם ישראל מודגש גם בנקודה הבאה: בנבואות הפורענות של ישעיהו לישראל תמיד הודגש שתהיה **שארית** (עיינו למשל: י', כ-כב). ואילו בפורעות המתוארת למעצמה, יהיה כיליון גמור: "וְהִכְרַתִּי לְבָבָל שֵׁם וְשָׂאָר וְנִין וְנָכַד וְנָאָם ה'" (י"ד, כב).

משא פלשת

בסוף פרק י"ד מופיע משא קצר המיועד לפלשת. המשא קצר וחידתי, אבל מופיעים בו באופן ברור שני המוטיבים המלווים אותנו. ראשית, מוטיב השליטה האלוהית בתמורות המדיניות. המשא נפתח בשמחתה הגדולה של פלשת על שבירתו של המכה בה. במסגרת פלישת אשור לאזור והכנעת ארם וישראל, גם הפלישתים שועבדו למעצמה האשורית. הנבואה שבפרקנו מתכוונת ככל הנראה למותו של תגלת פלאסר השלישי (שמת בשנת מותו של אחז) שעורר בפלשת תקווה להיחלץ משעבודם לאשור.²⁰ ניסוח התקווה של פלשת, "כִּי נְשַׁבֵּר שִׁבְט מִכָּד" (י"ד, כט), מקשר אותנו אל הנבואה הקודמת (י"ד, ה-ו) – שעסקה בנפילת המעצמה המכה את העמים השונים.

19 ניתן לטעון כי אם מניחים שמשא בבל מיועד לבבל, הפסוקים כד-כז מיועדים לאשור ומהווים נבואה נפרדת (כפי שנציע להלן לגבי הנבואה בפרק י"ח, על אף שאינה נושאת את הכותרת "משא"), ולכן אין להתייחס לנבואות אלה יחד. אולם דומני שגם אם הנבואה לאשור במקורה היא נבואה נפרדת, הפרקים כפי שמעוצבים בספר ישעיהו מייצרים כאן רצף. פסוק כד אינו מנוסח כפסוק הפותח יחידה חדשה, אלא כפסוק הממשיך יחידה קיימת.

20 עיינו: הופמן (לעיל, הערה 18), עמ' 86; 130, p. Berges (above, note 10).

אם כן, מותו של מלך אשור מעורר בפלשת תקוות גדולות, תקוות שמשא פלשת מתכוון לגדוע: "אל תִּשְׁמְחִי פְּלֶשֶׁת... כִּי מִשְׁרָשׁ נִחַשׁ יֵצֵא צָפֵעַ וּפְרִיּוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף" (י"ד, כט). מסר זה מדגים שוב את הפער בין הפרספקטיבה האנושית על התמורות הפוליטיות לבין הניחול האלוהי של העולם. פלשת סמוכה ובטוחה שמותו של מלך המעצמה מבשר את קץ צרותיה, אבל ישעיהו מבשר להם שהתוכנית האלוהית היא אחרת ושמחתה של פלשת היא מוקדמת מדי. גם ציון נוכחת במשא פלשת, בפסוק החותם את המשא: "וְיָמָה יַעֲנֶה מְלָאכִי גוֹי כִּי ה' יִסַּד צִיּוֹן וְכָה יַחֲסוּ עַנְיֵי עַמּוֹ" (י"ד, לב). מדובר בפסוק חידתי שכן לא הוזכרו קודם לכן שליחים, ולא ברור לאיזה גוי שייכים השליחים ומה תפקידם. נציין שתי הצעות מרכזיות לפירוש הפסוק: הצעה אחת²¹ גורסת שמדובר בשליחים מציון לנביא, והנביא מבשר לאותם שליחים שעל אף נפילתה הצפויה של פלשת, ציון תישאר מוגנת. אפשרות אחרת²² היא שהשליחים הם שליחים מפלשת; תוך כדי נפילתה, פלשת שולחת מלאכים לציון בבקשת עזרה. אפשרות זו מועדפת בעיניי, בשל העובדה שהמלאכים נקראים "מלאכי גוי" – ומכך נשמע שהם מגיעים מגוי זה, ולא מעם ישראל. דווקא המענה לשליחים נשמע כמגיע מציון, בשל הדגשתו את מרכזיותה של ציון. בכל אופן, לפי האפשרות הראשונה, הנבואה מייצרת ניגודיות בין נפילת פלשת לבין יסודה וביסוסה של ציון. ולפי האפשרות השנייה, העדיפה בעיניי, לא זו בלבד שכנגד ירידת פלשת ציון מתחזקת ומתבססת – אלא שאף נוצרת תלות בין המדינות: פלשת נזקקת לציון, ושולחת לה שליחים בבקשת עזרה. לפי אפשרות זו, משא פלשת הוא חוליה נוספת בביסוס מרכזיותה של ציון – פלשת תלויה בה ומנסה להיעזר בה.

משא מואב

פרקים ט"ו-ט"ז בספר ישעיהו מנבאים על הפורענות הצפויה לבוא על מואב. סגנון הנבואה ייחודי ומפתיע; ונראה שיותר מאשר נבואת פורענות עזה הנאמרת מן הנביא אל העם בסגנון מאיים ומוכיח, יש כאן תיאור בזמן הווה של חורבן כואב. "בְּחוֹצְתָיו חָגְרוּ שָׁק עַל גִּגּוֹתֶיהָ וּבְרַחֲבֹתֶיהָ כָּלָה יֵלִיל יָרֵד בְּבִכִּי" (ט"ו, ג). לא זו אף זו, בהמשך הפרק הנביא עצמו מצטרף ומקונן על חורבנה של מואב: "לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעַק" (ט"ו, ה), וכך גם בפרק הבא: "עַל כֵּן מַעֲי לְמוֹאָב כִּכְנוֹר יִהְיֶה וְקִרְבִּי לְקִיר חֲרָשׁ" (ט"ז, יא).

ירמיהו התנבא גם הוא על מואב, בנבואה שדומה מאוד לנבואת מואב שבישיעיהו, עד כדי ביטויים זהים לחלוטין; כך למשל: "כִּי מַעְלָה הַלְחוּת הַלּוּחִית בְּבִכִּי יַעֲלֶה בְּכִי" (ירמיהו מ"ח, ה) מקביל ל"כִּי מַעְלָה הַלּוּחִית בְּבִכִּי יַעֲלֶה בּוֹ" (ט"ו, ה), ועוד הקבלות רבות נוספות (למשל: ירמיהו מ"ח, לז-ישעיהו ט"ו, ב; ירמיהו מ"ח, לו-ישעיהו ט"ו, ז; ועוד רבות). ההקבלות בין הנבואות על

21 י' בלאו ומ' הראל, בתוך: ישעיה: עולם התנ"ך (לעיל, הערה 6), עמ' 84. ובאופן דומה ראו הופמן (לעיל, הערה 18), עמ' 87.

22 J. Lee, *A Redactional Study of the Book of Isaiah 13-23*, Oxford University Press, 2018, p. 54

מואב שבישעיהו וברמיהו קשורות כנראה לכך ששתי הנבואות מתייחסות אל נבואה קדומה המבוססת על לשונה של מצבת מישע, כפי שהראה פרופ' י' אליצור.²³ לענייננו, נעמוד על נקודת הבדל משמעותית בין הנבואה שבישעיהו לזו שבירמיהו, על אף הדמיון ביניהן: אצל ירמיהו חטאם של מואב מוזכר באופן ברור – חוצפה כלפי ה': "וְנִשְׁמַד מִזֶּאֱבָב מִקֶּם כִּי עַל ה' הִגְדִּיל" (מ"ח, מב). אבל אצלנו בפרק, ביטוי מפורש כזה לא נזכר. אמנם, מוזכרת גאוותה של מואב: "שְׁמַעְנוּ גְאוֹן מִזֶּאֱבָב גֵּא מֵאֵד גְּאוֹתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעִבְרָתוֹ לֹא כֵן בְּדָיו" (ט"ז, ו) – ודומה שישעיהו נאמן למוטיב המרכזי ששולט בו – מאבק במידת הגאווה האנושית.

נקודה נוספת שיש לעמוד עליה במשא מואב קשורה לציון וירושלים. אלה מוזכרות בתחילת פרק ט"ז, במסגרת דינמיקה מעניינת בין מואב לירושלים: "שְׁלַחוּ כָר מִשָּׁל אֶרֶץ מִסְלַע מְדַבְּרָה אֶל הַר בֵּית צִיּוֹן" (ט"ז, א). כבר באופן ראשוני, ניתן לראות כאן הנגדה בין הסלע ממנו בורחים הנוודים בשל הפורענות, לבין הר ציון שישמש כצל ומחסה: "שִׁיתִי כְּלִיל צִלָּה בְּתוֹךְ צִהְרִים סִתְרֵי נִדְחִים" (טז, ג). אם כן, בשלב ראשון – כשם שמשא פלשת מנגיד בין פלשת לציון, כך במשא מואב נוצרת הנגדה דומה: המואבים סובלים פורענות, ואילו בציון יהיה מחסה.

ברובד נוסף ובדומה למשא פלשת, מופיע כאן מוטיב **השליחים המדיניים** מעם זר לירושלים. הזכרנו לעיל שישעיהו מדגיש את מעמדה הבלעדי של ירושלים כמוקד רוחני, ואת ההכרה האוניברסלית של העמים בכך. ומנגד, המציאות לנגד עינינו של ישעיהו היא הפוכה – ישראל הם אלה שלומדים ממעשיהם של האומות. אחז, בעת מצוקתו אל מול רצין ופקח, נדרש לבטוח בה'. חלף זאת, הוא בחר להיעזר במלך אשור. בספר מלכים מתואר שהוא עושה זאת באמצעות **שליחת שליחים**: "וַיִּשְׁלַח אֲחָז מַלְאָכִים אֶל תַּגְלֵת פְּלֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֵאמֹר עֲבֹדָה וּבִגְדָה אֶנִּי" (מל"ב ט"ז, ז). נלמד מן הסיפא של הפסוק מהי משמעותה של שליחת שליחים למדינה אחרת: שולח השליחים הוא מבקש הטובה, הוא עבדו ובנו של נמען השליחות. מירושלים מצופה להיות מוקד דתי אוניברסלי – ירושלים צריכה להיות המקום אליו נוהרים העמים, ולא להפך. אחז, בהמרותו את דברי ישעיהו – נוהר לעזרת אשור. הוא שולח שליחים למעצמה אחרת ומכתיר אותה למנהיגת העולם מבחינתו.

משא מואב הוא חוליה נוספת בתהליך התיקון של סיפור רצין ופקח. בבקשת הסיוע משתמשת מואב במושג **העצה**: "**הַבִּיאי עֲצָה** עֲשׂוּ פְּלִילָה שִׁיתִי כְּלִיל צִלָּה בְּתוֹךְ צִהְרִים" (טז, ג): בייאווה, מואב לא מצליחה לתכנן "עצה" בכוחות עצמה, והיא פונה לעצתה של ציון. המסר מסיפור רצין ופקח מול אחז בא כאן לידי ביטוי: העצה האנושית (זו של מואב) תתבלע, ועצת ציון היא זו שתקום. לא כל כך ברור האם ומהי תגובת ירושלים, אבל חלק זה של הנבואה נחתם בפסוק המבטא את המוטיב של ירושלים האוטופית – זו שיש בה משפט צדק בחסות בית דוד: "וְהִיכֵן בְּחֶסֶד כֶּסֶף וְיָשֵׁב עָלָיו בְּאַמָּת בְּאַהֲלָה דָּוִד שֵׁפֶט וְדָרַשׁ מִשְׁפָּט וּמִהָרָה צֶדֶק" (ט"ז, ה).

23 י' אליצור, 'משא-מואב וכתובת-מישע', **דין וחשבון – הקונגרס העולמי למדעי היהדות** ג, תשכ"א, עמ' 80-82.

במשאות פלשת ומואב, פלשת ומואב הן אלה ששולחות שליחים לירושלים ותלויות בה. אמנם, ההיבט הדתי של ירושלים עוד אינו נוכח בשלב זה, אבל לקראת סוף משא מואב ניתן לראות גם סדיקה של המרכזים הדתיים שבמואב: "וְהָיָה כִּי נִרְאָה כִּי נִלְאָה מוֹאָב עַל הַבְּמָה וּבָא אֶל מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוֹכֵל" (ט"ז, יב) ואולי יש לראות בכך שלב ביניים לקראת הכרתה של מואב במרכז הדתי שבציון.

אם כן, המשאות לפלשת ומואב מתארים שניהם התרחשויות עתידית שבה כל אחת מן האומות סופגת מכה משמעותית, ומתוך המצוקה מבקשת עזרה מציון. סידורן של הנבואות בזו אחר זו מייצרת לקורא הנבואות תחושת רצף שבו ציון עולה על מפת האומות כעיר מרכזית אליה פונים לבקשת עזרה. מתוך מצוקתם, העמים שולחים שליחים **לציון**. מואב כבר תצטרך לצרף מנחה,²⁴ והמושל שלה יכתת את רגליו לירושלים כדי לבקש עזרה.

משא דמשק

כשמתחילים לקרוא את משא דמשק בפרק י"ז מגלים שיש בו חוסר התאמה בין הכותרת לבין המשא עצמו: הנבואה לא מיועדת לדמשק בלבד, אלא גם לישראל: "**וְנִשְׁבַּת מִבְּצֵר מֵאֲפְרַיִם וּמִמְלָכָה מִדְּמֶשֶׁק וְשָׂאָר אֲרָם כְּכַבֹּד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נֹאֲם ה' צְבָאוֹת**" (י"ז, ג). מה עושה נבואת פורענות לישראל בין משאות העמים? לכאורה הסבר הקשר בין דמשק לאפרים פשוט מאוד, וכך מסבירים רבים:²⁵ דמשק ואפרים כרתו ברית בניסיון להשתלט יחד על ממלכת יהודה, כמסופר בפרק ז' – ולכן הנבואה נגדן מתייחסת אליהן כמקשה אחת. אולם דומני שהסבר זה איננו מספק. אם ההתייחסות לדמשק ואפרים היא כמקשה אחת, היה ניתן לצפות לסימטריה ביניהן במשא נגדן – כך ששתיהן יופיעו בכותרת המשא, ושתייהן יופיעו במידה שווה בתוכן המשא. אולם ההפך הוא הנכון: בעוד רק דמשק נזכרת בכותרת המשא, בפועל רובו של המשא מכוון כנגד אפרים: דמשק נזכרת רק בפסוקים א-ג, ואילו שאר המשא, עד פסוק יא, נראה כמכוון לבני ישראל בלבד. מה פשר הפער בין חוסר אזכור אפרים בכותרת המשא לבין התמקדות המשא באפרים? ייתכן שהפתרון נעוץ באבסורד הכואב עליו עמדנו לעיל, שבו ממלכת ישראל במקום להתאחד תחת ירושלים, נאבקה בה. בכך, ישראל נוהגת כאחד העמים הנכריים. אין תוכחה חריפה יותר משיבוץ תוכחה בעבורה בתוך משאות העמים, יחד עם דמשק בירת ארם, בעלת בריתה. תוכחה זו נושאת כותרת כמו משא נוסף לעם זר, ובמהלכו מתגלה שהעם המתנהג כזר ונכרי הוא לא אחר משבט אפרים וממלכת ישראל.

24 "כר"; עיינו מל"ב ג', ד – "וּמִיִּשְׁעֵי מֶלֶךְ מוֹאָב הָיָה נֶקֶד וְהָשִׁיב לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֵאֵה אֶלֶף כָּרִים".

25 W.A.M. Beuken, *From Damascus to Mount Zion: A Journey through the Land of the Harvester* (Isaiah 17–18), A.L.H.M. van Wieringen and A. van der Woude (eds.), *Enlarge the Site of Your Tent*, Leiden Boston: Brill, 2011, pp 63–80; H.C.P Kim, 'The Oracles Against The Nations', L.S. Tiemeyer (ed.), *The Oxford Handbook of Isaiah*, Oxford University Press, 2020, p. 62

דווקא במשא דמשק, המכוון גם לאפרים – ציון ויהודה לא נזכרות במפורש.²⁶ משא זה נמצא בלב החלק הראשון של המשאות, וייתכן שדווקא שתיקתו מאזכור ציון מהדהדת מסר רועם. הקורא שמגיע למשא דמשק ומגלה שמשא זה פונה לדמשק ואפרים יחד, מחזיק בראשו באופן טרי את סיפור רצין ופקח שקשרו על אחז וניסו להשתלט על ציון. בעוד שבמשאות העמים שסביב משא דמשק ואפרים-ציון ויהודה משחקות תפקיד משמעותי (בפרקים י"ד וט"ז כפי שראינו, ובפרקים י"ח וי"ט כפי שנראה להלן), במשא דמשק היא נעדרת. היעדרות זו אירונית ויש בה מסר חד לאפרים: אפילו עמים זרים עתידים להיות תלויים במרכז העולמי שבציון. דווקא אתם, שבטי ישראל – מפנים אליה עורך ומנסים להפילה מבפנים? כאמור, המסר הסמוי והאירוני לישראל בולט דרך העובדה שבלב משאות העמים מובאת נבואה שמופנית לאפרים, כמו אומרת – מעשיך כמעשי העמים, "כִּי נָטַשְׁתָּה עֲמֻךְ בֵּית יַעֲקֹב" (ב, ו). והוא מתחדד עוד יותר מכך שכותרת הנבואה אכן מופנית לעם זר – אלא שתוך כדי הקריאה, קורא הנבואה מגלה להפתעתו שלמעשה מדובר בנבואה לישראל.

משא דמשק והפורענות המתוארת בו לארם ולישראל, חותרים ליעד ברור מאוד: "בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעָה הָאָדָם עַל עֲשָׂהוּ וְעִינָיו אֶל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה" (י"ז, ז) – בני האדם יכירו בכך שכוחם מגיע מה', ואילו הם יכספו וייחלו. מתואר כאן גם תיקון ישיר לבעיות שעלו בפרק ב' ובאותן המילים ממש:²⁷ "וְלֹא יִשְׁעָה אֶל הַמַּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וְאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲצַבְעֹתָיו לֹא יִרְאֶה" (י"ז, ח) – האדם יבטח בה' ויצפה לדבריו, והוא יעשה זאת תחת חטאיו בעבר – ההישענות על מעשה ידיו והביטחון בכוחו העצמי.

ראינו בינתיים, אם כן, שכל אחד ממשאות העמים פלשת, מואב ודמשק – מקרב אותנו עוד צעד אל מימוש חזון הר בית ה' בראש ההרים של פרק ב': במשאות פלשת ומואב העמים מפתחים הזדקקות מדינית לציון. ובמשא דמשק נאחז ראש הנחש של הבגידה בציון: שבטי אפרים שסרו מירושלים.

ארץ צלצל כנפיים אשר מעבר לנהרי כוש

בפרק י"ח מובאת נבואה לעם מרוחק, ללא הכותרת "משא" שמופיעה בפתחת שאר הנבואות על העמים. כרגע, נתייחס אליה כנבואה בפני עצמה – בשל הפתיחה הפונה לעם ספציפי: "הוֹי אֶרֶץ צִלְצֹל כְּנָפַיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי כּוּשׁ" (י"ח, א), פתיחה ממנה נשמע כי נפתחת כאן נבואה חדשה. בהמשך נרחיב ונציע כמה דרכי התייחסות ליחס בין נבואה זו לבין שאר המשאות. הנבואה בפרק י"ח באופן בולט מאוד מחזירה אותנו לעיסוק במוטיב השליחים המדיניים. הנבואה פותחת בהתייחסות לעם הנמען כמתעסק באינטנסיביות בשליחת שליחים למדינות

26 להלן, בחלק על הנבואה לכוש, נזכיר אפשרות שבה הנבואה לכוש היא המשכו של משא דמשק. לפי אפשרות זו, יוצא שגם במשא דמשק – ציון ויהודה מוזכרות. הדברים האמורים כאן מתאימים רק לאפשרות לפיה יש לראות את משא דמשק ואת הנבואה לכוש כנבואות נפרדות זו מזו.

27 השוו' ב', ח.

אחרות: **"השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים** אֶל גֹּי מְשֻׁךְ וּמוֹרָט אֶל עַם נוֹרָא מִן הוּא וְהִלָּאָה גֹי קו קו וּמְבוֹסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אֲרָצוֹ" (י"ח, ב). מדובר בפסוק קשה ונחלקו המפרשים בשאלה אל מי שולחים אנשי ארץ צלצל כנפיים את שליחים. פרשני המקרא²⁸ נטו להסביר שהכוונה לישראל. על פירושם קשה מסוף הפרק – בפסוק ז' מתואר שיוכל שי אל ה', מאותו גוי "נורא מן הוא והלאה" – ומשמע שזו מדינה אחרת, ולא ישראל. לפי הצעה אחרת, הכוונה ב"גוי ממשך ומורט" היא לכוש.²⁹ ואף אם לא נקבל את הזיהוי המדויק לכוש, נראה ברור מן התיאור בפסוק שמדובר בממלכה חזקה ומפחידה ("עם נורא"). נראה שהשליחים נשלחים אליו כדי להיעזר בו או כדי להתחנן מלפניו על ארצם. ישעיהו לועג לאותם שליחים – **"לכו מלאכים קלים"** (י"ח, ב) – לכו אל אותו גוי, נראה מה תהיה התועלת בכך. בפסוק הבא, פונה הנביא לכל יושבי תבל, ומספר להם על דברים שה' הצהיר בפניו. **"כִּי כֹה אָמַר ה' אֱלֹהֵי אֲשֶׁקֻטָּה [אֲשֶׁקֻטָּה קְרִי] וְאַבִּיטָה בְּמִכּוֹנִי"** (י"ח, ד); כנגד הפעילות הדיפלומטית הקדחתנית שבין המדינות השונות, אומר ה' שהוא שוקט ומביט. הביטוי "אשקטה ואביטה" מזכיר מאוד את הפעולה שדרש ישעיהו מאחז לנקוט כנגד הקמים עליו: **"הַשְׁמֵר וְהַשְׁקֵט"** (ז', ד). כנגד ניסיונות לסמוך על הכוח האנושי ולרקום בריתות בין עמים, הכוח האמיתי נמצא במקום שבו שקטים ובוטחים בה'. ישעיהו ממשיך ומתאר פעולה קטסטרופלית שתבוא (י"ח, ה-ו), ומתוכה תיווצר התוצאה הבאה:

בָּעֵת הַהִיא יִבֹּל שֵׁי לֵה' צָבָאוֹת עִם מְשֻׁךְ וּמוֹרָט וּמִעַם נוֹרָא מִן הוּא וְהִלָּאָה גֹי קו קו וּמְבוֹסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אֲרָצוֹ אֶל מְקוֹם שֵׁם ה' צָבָאוֹת הִרְצִיּוֹן (י"ח, ז).

פסוק ז' מקביל כמעט מילה במילה לפסוק ב'. באותו ניסוח בו תואר הגוי אליו נשלחים שליחים כדי לרקום בריתות צבאיות ופוליטיות, מתוארת ההפנמה של אותו גוי את חוסר התוחלת שבבריתות האנושיות, וחלף זאת מתבצעת פנייה לשם ה' צבאות שבהרציון. ניתן אם כן לציין את הנבואה של פרק י"ח כנוטלת חלק משמעותי ברצף התהליכי של משאות העמים, אבל יש בכך קושי. הנבואה אינה כוללת את הכותרת "משא" ומסיבה זו היא לא נלקחה בחשבון במסגרת חלוקת משאות העמים לשני חלקים מקבילים. דומני שניתן להציע שלוש דרכי התייחסות לנבואה זו: אפשרות אחת היא לבחון את הנבואות לפי סידורן ועריכתן הנוכחיים, כפי שהם מופיעים בספר ישעיהו. לשם כך נצטרך להניח פיצול מתודי (ובכך יש מן הדוחק) בין אופן החלוקה של מבנה העל של משאות העמים לשני חלקים, שלוקח בחשבון רק את ה"משאות", לבין ניתוח כל חלק לפי תוכנו – שמתייחס לכל התכנים המופיעים

28 עיינו למשל: רש"י, אב"ע או מלבי"ם על הפסוק.

29 ראו: א"ש הרטום, **תורה, נביאים, כתובים: מפרשים פרוש חדש בצרוף מבואות** (ישעיהו), יבנה, תל אביב תש"ל. ועיינו גם: י' בלאו ומ' הראל, בתוך: **ישעיה: עולם התנ"ך** (לעיל, הערה 6), עמ' 96.

לפי סדרם. אפשרות אחרת היא לראות את הנבואה שבפרק י"ח כנספחת לאחד מן המשאות השכנים לה: למשא דמשק או למשא מצרים. האפשרות לראות את הנבואה כנספחת למשא דמשק נובעת מרצף הפרקים: הנבואה מגיעה לאחר משא דמשק, והפעם הבאה שמופיעה הכותרת "משא" היא בפרק י"ט. ההולכים בדרך זו³⁰ פירשו את פרקים י"ז-י"ח כיחידה אחת שבונה מן המסד ועד הטפחות את התהליך שתיארנו עבור משאות העמים כולם: ראשית את פירוק קואליציית ארם-אפרים והעברת הביטחון לביטחון בה', קדוש ישראל. לאחר מכן, את ההכנעה של קואליציית עמים נוספת, של עמים רבים, שמתאגדים ברעש וצלולים לטובת מלחמותיהם: "הוֹי הַמֶּזֶן עַמִּים רַבִּים... לְאֻמִּים כְּשֶׁאוֹן מִים רַבִּים יִשְׁאוּן וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחֶק... לְעֵת עָרֵב וְהִנֵּה בִלְהָה" (י"ז, יב-יד). ובסופו של התהליך, מגיע "גוי נורא", ושולח מנחה לציון ומכיר במלכותו הפוליטית והתיאולוגית של ה'. אפשרות אחרת היא לראות את הנבואה של פרק י"ח כנספחת למשא מצרים,³¹ על סמך זהות נמען הנבואה - ארץ אשר מעבר לנהרי כוש; כוש ממוקמת דרומית למצרים ולעיתים היא נחשבה חלק מן הממלכה המצרית. לא זו אף זו, במאה השמינית לפני הספירה שלטה במצרים השושלת ה-25, שמוצאה בכוש. לפי הצעה זו, יש לראות את פרקים י"ח-כ' כרצף נבואות שעוסקות במצרים - ולפי זה, השלמת התהליך של הכרת האומות בשם ה' השוכן בציון, מתבצעת במסגרת הנבואות למצרים. לענייננו אין הבדל דרמטי בין שלוש האפשרויות - אם נתפוס את הנבואה בפרק י"ח כעצמאית, כנספחת למשא דמשק או למשא מצרים: בכל אחת מן האפשרויות, נבואה זו נוטלת חלק בתהליך שמתפתח ברצף הפרקים, ותומכת בטענתנו העיקרית - לפיה הפרקים יוצרים רצף שבונה את הכרת העמים בשם ה' השוכן בציון.

סיכומו של דבר: כמו במשא מואב, גם הנבואה ל"ארץ צלצל כנפים" מכילה בתוכה שליחים שנשלחים לציון. אלא שכאן, הדברים כבר קרובים הרבה יותר למימוש נבואת הר ה' של פרק ב': השליחים לא נשלחים סתם לירושלים, אלא השי הוא "שי לה". אותו עם נורא, שאליו שלחה "ארץ צלצל כנפים" את שליחיה מתוך מורא ופחד, הוא בעצמו שולח שליחים לירושלים - מתוך קריאה בשם ה'. הפסוק, ונבואתנו, חותמים ב"אֶל מְקוֹם שֵׁם ה' צְבָאוֹת הֵרָצִינוּ" (י"ח, ז): יש כאן גוי חזק שנוהר אל הר בית ה' בראש ההרים כדי לקרוא בשם ה'.

משא מצרים

ראינו, אם כן, קו המתחיל להתפתח לאורך משאות העמים: פירוק החשיבה הצבאית-פוליטית האנושית, ותחת זאת כינונה של עצת ה' ומעמדה של ציון. תהליך זה ממשיך ביתר שאת במשא

³⁰ Beuken (above, note 25), pp. 63-80.

³¹ C. Balogh, *The stele of YHWH in Egypt: the prophecies of Isaiah 18-20 concerning Egypt and*

Kush, Leiden: Brill, 2011, p. 27.

מצרים. **העצות** האנושיות מתרוננות גם במצרים: "וְנִבְקָה רוּחַ מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ יַעֲצֶתוֹ אֲבִלֵעַ" (י"ט, ג); "אֶף אֲוִלִים שָׂרֵי צֶעַן חֲכָמִי יַעֲצִי פִרְעֹה עֲצָה נִבְעָרָה" (י"ט, יא).

תופעה ייחודית למשא מצרים היא הופעת ביטויים רבים שמקבילים לנבואות שנאמרו קודם לכן בספר ישעיהו על יהודה וישראל. כך למשל הפסוק: "וְסִסְכָּתִי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחַמּוּ אִישׁ בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מִמְלָכָה בְּמִמְלָכָה" (י"ט, ב) מזכיר מאוד את הפסוק: "מִנְשָׂה אֶת אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת מִנְשָׂה יַחֲדוּ הֵמָּה עַל יְהוּדָה" (ט', כ). תיאור הפנייה של המצרים מתוך מצוקתם אל האובות והידעונים (פסוק ג) מזכיר מאוד את הנאמר בפרק ח' ליהודה לקראת תקופה של הסתר פנים: "וְכִי יֵאמְרוּ אֲלֵיכֶם דְּרָשׁוּ אֶל הָאֲבוֹת וְאֶל הַיְדֻעָנִים הַמְצַפְצָפִים וְהַמְהִיגִים..." (ח', יט). ותיאור הכרתת המנהיגים "וְלֹא יִהְיֶה לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזָנָב כְּפֹה וְאֶגְמוֹן" (י"ט, טו) זהה כמעט מילה במילה לתיאור אצל ישראל: "וַיִּכְרַת ה' מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כְּפֹה וְאֶגְמוֹן יוֹם אֶחָד" (ט', יג). דומה שהקבלות אלה מלמדות על עליית מדרגה של הפצת שם ה' בעמים, במשא מצרים: התהליך שתעבור מצרים אינו פחות מהתהליך שעברו עמו של ה' בממלכת יהודה.

ביחס ליהודה, במשא מצרים אנחנו מוצאים תופעה מעט אחרת מזו שבמשאות פלשת ומואב ובנבואה של פרק י"ח:

וְהִיְתָה אֲדָמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָא כָּל אֲשֶׁר יִזְכִּיר אֶתָּה אֱלֹהֵי יִפְחַד מִפְּנֵי עֲצַת ה' וְצָבָאוֹת אֲשֶׁר הוּא יוֹעֵץ עָלָיו (י"ט, יז).

כאן, לא מתוארת שליחת שליחים ליהודה ולציון. אדרבה, המצרים נשארים במצרים ופוחדים ללכת אל אדמת יהודה. במצרים, עצם האזכור של אדמת יהודה יעורר פחד ואימה מפני ה'. המצרים בונים מזבח לה', אבל מקימים אותו דווקא במצרים ולא שולחים מנחה לציון: "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לָה' בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִצְבֵּה אֲצֶל גְּבוּלָהּ לָה'" (י"ט, יט). תיאורים אלה מעוררים שאלה – על פי האמור עד כאן, היינו מצפים שפסגת התהליך תהיה עלייתם של המצרים לירושלים.

ביחס לשאלה זו, נציע שני כיוונים. הכיוון הראשון הוא שאכן, היעד הסופי של משאות העמים אינו ירושלים. היעד הסופי הוא עבודת העמים כולם את ה'. דרישת העמים את ה' בציון היא שלב ביניים כדי לאפשר את הפצת שם ה' באומות. פרק י"ט ומשא מצרים מציגים שלב מתקדם יותר: העמים עובדים את ה' כבר באופן עצמאי בארצם שלהם, ממש כמו ישראל. ואכן, בסוף הנבואה, אנחנו מוצאים את אחד התיאורים המפתיעים שבמקרא:

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וְלָאֲשׁוּר בְּרָכָה בְּקִרְבֵּי הָאֶרֶץ: אֲשֶׁר בִּרְכוּ ה' צָבָאוֹת לֵאמֹר בְּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֶׂה יְדֵי אֲשׁוּר וְנִחַלְתִּי יִשְׂרָאֵל (שם, כד-כה).

בפסוקים הללו מוצגות שתי המעצמות, אשור ומצרים, יחד עם ישראל – כשלישיה. שלושת העמים מוצגים באותה מידה כעבדי ה', וכמשתפי פעולה במסגרת זו. נוסף לכך עובדה נוספת: הנביא מזכיר שבארץ מצרים יהיו ערים שמדברות עברית ונשבעות לה': "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה חֻמֶּשׁ

ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות עיר ההרס יאמר לאחת" (י"ט, יח). ותיאור מערכת היחסים בין מצרים לה' חריג מאוד, ומזכיר תיאורים שבדרך כלל שמורים למערכת היחסים בין ה' לישראל בלבד: "והיה לאות ולעד לה' צבאות בארץ מצרים כי יצקו אל ה' מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם" (פסוק כ; השוו: שמות ג', ט; שופטים ג', ט, טו). אם כן, לפי כיוון זה יהודה והר בית ה' הם כבר לא מקום אליו הגויים שולחים שליחים כדי לכבד את ה'. הנהירה לדרוש בשם ה' הצליחה עד כדי כך שניתן לקרוא למצרים, אשור וישראל "שלישיה", והקב"ה בכבודו ובעצמו מכנה את מצרים "עמי", את אשור "מעשה ידי" לצד ישראל אותה הוא מכנה "נחלת".

הכיוון השני הוא להבין שגם משא מצרים שומר על הרעיון שמוקד הדרישה בשם ה' נמצא ביהודה. אדמת יהודה מוזכרת במשא מצרים כמקום ממנו מצרים מפחדת, וניתן לראות בכך התקדמות: בפרק י"ח כיבדו את ציון ושלחו אליה מנחה לשם ה', ובמשא מצרים הכבוד ליהודה נעשה גדול כל כך עד שאפילו אזכור שמה של יהודה מעורר פחד במצרים. בנוסף, את המזבח המוצב במצרים אפשר להבין דווקא כמכונן את מעמדה של ירושלים. נשים לב לניסוח בו מתארים הפסוקים את המזבח שיוקם במצרים: "ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים... והיה לאות ולעד לה' צבאות בארץ מצרים" (י"ט, יט-כ). מזבח שמוקם לעד מוכר לנו מיהושע כ"ב, בסיפור שעיקר עניינו שאלת **ריכוז הפולחן**: שבטי ישראל דורשים משבטי עבר הירדן שלא יקימו מזבח בעבר הירדן, ועקב כך שבטי עבר הירדן נכנעים ומסכמים שהמזבח שהוקם בעבר הירדן ישמש כעד לחלקם השווה של שבטי עבר הירדן במשכן שבשילה: "כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו לעבד את עבדת ה' לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלימינו ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק בה" (יהושע כ"ב, כז). גם המזבח במצרים מוקם על הגבול (י"ט, יט) והוא משמש כעד – להצעתנו, עד לריכוז הפולחן, ולעבודת ה' אשר בציון. הצעת הפרשנות לפסוק יט כמקבילה לפרשיית שניים וחצי השבטים שבספר יהושע עולה יפה מכך שחלקו השני של פסוק כ מקביל לסגנונו של ספר שופטים כפי שהובא לעיל. ואם כן, במסגרת הפיכתה של מצרים לעם ה' בדומה לישראל – היא עוברת את שלבי ההיסטוריה של עם ישראל.

במסגרת ניתוח משא מצרים התייחסנו לחלק המרכזי של משא זה – הנבואה בפרק י"ט, והותרנו בצד את פרק כ'. פרק כ' פותח בכותרת היסטורית חדשה ובתיאור מעשה נבואי של ישעיהו, דרכו מובאת נבואת פורענות קשה למצרים וכוש שיפלו בידי אשור. מצד אחד, נראה שפרק כ' מהווה המשך למשא מצרים – בשל העובדה שגם הוא עוסק במפלת מצרים, וגם בו נוכח המסר הנבואי של חוסר התוחלת בתליית הביטחון בכוח האנושי. לצד זאת, הפרק שונה

בסגנונו מן הנבואה בפרק י"ט, משום שהנבואה בו נעשית דרך מופת נבואי, והוא אף כולל כותרת חדשה. לענייננו, נתייחס לפרק כ' כנספח למשא מצרים, ולכן לא נאריך בו כאן.³²

מצרים כמיישמת את הכרת אומות העולם בה'

אם כן, האופן הייחודי בו מתייחסת הנבואה למצרים, ממשיך את הקו שתיארנו לעיל: רצף משאות העמים מהווה תהליך הדרגתי למימוש חזון הר בית ה' של פרק ב'. בתחילת פרק ב' הוצגה המציאות האוטופית, בה כל העמים נוהרים לעבוד את ה' בירושלים. מיד לאחר מכן נפלנו אל קרקע המציאות, בשלושת ההיבטים שהוזכרו לעיל – ישראל הולכים אחרי העמים במקום שהעמים ילכו אחרי ישראל; את הביטחון מוצאים בני האדם בכוחם ולא בה'; וירושלים בוגדת במימוש תפקידה ההיסטורי. משאות העמים בונים שלב אחרי שלב את ההתקדמות לקראת מימוש אותה מציאות רצויה ומקווה של תחילת פרק ב': יום ה' שבא על העמים השונים בזה אחר זה גורם להם בתחילה לשלוח שליחים ליהודה לבקשת מקלט (משאות פלשת ומואב), בהמשך להכרה בהישענות הנדרשת על ה' בלבד (משא דמשק), ולאחר מכן לשליחת שליחים לירושלים למען דרישה בה' (הנבואה ל'ארץ צלצל כנפים'). משא מצרים מהווה את פסגתו של התהליך: המעצמות הגדולות, יחד עם ישראל, מטות שכם אחד לעבוד יחדיו את ה'. התופעות בפרק שהוזכרו לעיל מחדדות מאוד את היותו של משא מצרים פסגת התהליך: תיאור מצרים במונחים השמורים במציאות הרגילה לישראל בלבד, והעובדה שבארץ מצרים אנשים מדברים את שפת כנען ונשבעים לה' – מתארים בצורה עוצמתית יותר מכול את השלמתו של תהליך הקריאה העולמית בשם ה'.

עמדנו על כך שמוטיב מרכזי בספר ישעיהו הוא מיקוד פסגת התהליך בהר בית ה' ובמקדשו אשר בירושלים. ונראה שהפסוקים המתארים את מערכת היחסים בין מצרים לה' מזכירים מאוד את תיאור מערכת היחסים עליה נואם שלמה המלך במסגרת **חנוכת המקדש** (מל"א, ח'): דרך המקדש יתפללו אל ה' אלה הנמצאים בצרה, והוא ייעתר להם ויצילם. ובאופן דומה מתוארת מערכת היחסים של ה' עם מצרים – מצרים יזעקו לה' מתוך צרתם, והוא ייעתר להם ויצילם. ואם כן, תיאור מערכת היחסים בפרק שבין מצרים לה' מראה שמצרים לא רק

32 מקומו של פרק כ' כנבואת פורענות למצרים וכוש לאחר הפסגה המרוממת של פרק י"ט אומר דרשני, ונוכל להציע שתי אפשרויות לביאור הדבר: אפשרות אחת היא אכן לראות בו נספח לנבואות על מצרים וכוש, שאינו משתבץ במהלך שהצגנו עבור משאות העמים. אמנם, באופן חלקי נבואה זו מדגישה את אחד המסרים המרכזיים שהצגנו במשאות העמים – פירוק היכולת לסמוך על התארגנות מדינית אנושית: "וְאָמַר יֵשֵׁב הָאֵי הֵזֶה בְּיוֹם הַהוּא הִנֵּה כֹה מִבְּטָנוּ אֲשֶׁר נָסְנוּ שָׁם לְעִזְרָה לְהַנְצִיל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאִידָּה נְמִלֹּט אֲנַחְנוּ" (כ', ו). אפשרות אחרת, אותה מציע ברגס (Berges (above, note 10), p. 126 היא לראות את פרק כ' כציר סביבו סובבים שני החלקים של משאות העמים. במרכז המשאות, אחרי החלק הראשון ולפני החלק השני – מצוי סיפור על אות נבואי של ישעיהו בן-אמוץ, כדי להדגיש את העובדה שהמהלכים הכוללים המתוארים בשני משאות העמים, יונקים מנבואותיו של ישעיהו.

מכירה במלכות ה' אשר בציון, אלא אף מפנימה את טיב מערכת היחסים בין בני האדם לה', כפי שהיא מוצגת בנאום שלמה על מהותו וטיבו של מקום **המקדש**.

מדוע דווקא מצרים נבחרה להציג את פסגת התהליך העולמי להכרה בשם ה'? ברמה הבסיסית ביותר, יש שהסבירו³³ את חלקה הדומיננטי של מצרים במשאות העמים על רקע מרכזיותה של מצרים כאחת משתי המעצמות הדומיננטיות במזרח הקדום (לצד המעצמה הצפונית, אשור או בבל). מסיבה זו, מצרים היא נמען מרכזי לא רק במשאות העמים של ישעיהו – אלא גם בנבואות יחזקאל על העמים (בהן ארבעה פרקים שלמים מוקדשים לנבואות על מצרים; יחזקאל כ"ט–ל"ב). ברובד נוסף, יש שהסבירו³⁴ את מרכזיותה של מצרים במשאות העמים של ישעיהו לאור מרכזיותה בעיני מלכי יהודה, שניסו להישען על מצרים כדי להתגונן מפני האיום האשורי.³⁵ כבר עמדנו על כך שמוטיב מרכזי במשאות העמים הוא הניסיון של הנביא לשבור את הביטחון האנושי בבריתות הפוליטיות ובתכנון האסטרטגי של בני האדם, תחת עצתו של ה' שהיא זו שתקום. הנבואה הדרמטית על ממלכת מצרים שגם היא תהפוך להיות עובדת ה' מעצימה את השאלה המופנית למנהיגי יהודה: כיצד אתם מנסים לסמוך על מצרים במקום לסמוך על ה', בעוד אפילו מצרים בעצמה תכיר בסופו של דבר בכך שהביטחון מגיע מאת ה' בלבד?

מעבר לשתי נקודות אלה, ברצוני להציע כיוון נוסף למשמעות מקומה של מצרים כניצבת בפסגת התהליך של פרקים י"ג–י"ט. חלק מן הפסוקים במשא מצרים מהדהדים את **יציאת מצרים**. כך למשל אצלנו מצרים "יִצְעְקוּ אֶל ה' מִפְּנֵי לַחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וְרָב וְהִצִּילָם" (י"ט, כ), וקשה שלא להיזכר בפסוק "וְעָתָה הִנֵּה צִעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלֶּחֶץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם" (שמות ג', ט). הנהר שיחרב ויבש (פסוק ה) מזכיר את קריעת ים סוף, ומצוקת הדייגים על היאור (פסוק ח) מזכירה את הנאמר במכת דם: "וְהִדָּגָה אֲשֶׁר בַּיָּאֹר תָּמּוּת" (שמות ז', יח). וגולת הכותרת: פרקנו מנבא שבעקבות המתואר בפרק מצרים ידעו את ה', **"וַיֵּדְעוּ מִצְרַיִם אֶת ה' בַּיּוֹם הַהוּא"** (פסוק כא) והדבר מזכיר את אחת ממטרותיה של יציאת מצרים כולה: **"וַיֵּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְוִתִי אֶת יָדִי עַל מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם"** (שמות ז', ה).

ליציאת מצרים, אם כן, דומה שהיו שתי מטרות; האחת היא הולדת עם ישראל וגיבושו. והשנייה היא כלפי מצרים ופרעה, "וידעו מצרים כי אני ה'". המטרה הראשונה בוצעה, עם ישראל יצא ממצרים. לגבי הכרת מצרים בה' – מן הסתם הייתה לכך תועלת מסוימת, אבל לא ברור עד כמה המסר חלחל באופן עמוק באותו דור. כעת, במסגרת חתימת משאות העמים והכרת העמים כולם במלכות ה', דווקא מצרים משובצת בפסגת המהלך: הארץ מתוכה נולד עם

Kim (above, note 10), p. 15 33

J.N. Oswalt, *The Book of Isaiah, Chapters 1-39*, Eerdmans, 1986, p. 366 34

ראו למשל: ישעיהו ל"א. 35

ישראל והתחיל את מסע האמונה בה' בעולם, היא זו שבסוף המהלך העולמי חוזרת ומצליחה להפנים ולקבל את המסר שהייתה אמורה ללמוד כבר ביציאת מצרים – ההכרה במלכות ה'.

משאות העמים: חלק שני

להשלמת התמונה, נעסוק במבט מלמעלה גם בחלק השני של משאות העמים. חלק זה כולל רצף של שלושה משאות חידתיים בפרק כ"א – משא מדבר ים, משא דומה ומשא בערב; את משא גיא חזיון המיועד לירושלים בפרק כ"ב, ואת משא צור בפרק כ"ג.

כאמור, המשאות שבפרק כ"א חידתיים קודם כל בשל הקושי לזהות את העמים בכותרות משאות אלה. הנבואה הראשונה מכונה "משא מדבר ים" ובמחקר יש מבוכה רבה בשאלת משמעותה של כותרת זו.³⁶ המשא שלאחריו, משא דומה, סובל פירושים רבים³⁷ באשר למשמעות כותרתו; השערה מרכזית גורסת כי מדובר באחד מן השבטים הערביים (ע"פ בראשית כ"ה, יד) אבל יש שמציעים להבין "דומה" מלשון "אדום" על פי הקריאה משעיר בהמשך הפסוק. יש שהציעו כי "דומה" אינו מציינן שם של אומה או שבט, אלא נגזר מן המילה דומיה. גם הכותרת "משא בערב" איננה ברורה. נבואה זו פונה ככל הנראה לשבטי ערב, כפי שאכן מוזכרים השבטים הערביים תימא וקדר במשא זה. אמנם, לא ברורה תפקידה של האות ב' המרכיבה את המילה "בערב", והוצעו לכך הסברים שונים ואף הצעות תיקון למיניהן.³⁸ גם משא גיא חזיון, שמתוכנו ברור לחלוטין שהוא מכוון לירושלים – נושא כותרת חידתית ונמען הנבואה מתברר רק תוך כדי קריאתה.

דומה שהבלבול אינו מסתכם בכותרות המעורפלות; אווירת המשאות עצמם היא אווירה של מבוכה ובלבול. במשא מדבר-ים, הנביא חרד מעצם ראיית התכנים הנבואיים; לא רק תוכני הנבואה כוללים פורענות, אלא חוויית הנבואה עצמה היא חוויה של בלבול ופורענות: "עַל כֵּן מָלְאוּ מִתְּנֵי חִלְחָלָה... נַעֲוִיתִי מִשְׁמַע נְבִיאֹתִי מִקְרָאוֹת" (כ"א, ג). במשא דומה, מובאת קריאה אל השומר, שעונה לקוראים תשובה חידתית עד מאוד: "אָמַר שֹׁמֵר אֶתָּה בִּקְרֹן וְגַם לִילָה אִם תִּבְעִיּוֹן בְּעֵינֵי שְׁבוּ אֶתִּי" (כ"א, יא-יב) ובמשא בערב יש היערכות לקבלת הנודדים מן המלחמה בלחם ובמים. שני המוטיבים – המאכל והמשתה, והעמדת שומר – מופיעים גם במשא מדבר ים. בשלוש הנבואות, מופיעים שני מוטיבים אלה (במשא מדבר ים מופיעים שניהם; במשא דומה מופיע מוטיב השומר, ובמשא בערב מוטיב הלחם והמים) במסגרת תיאור ההכנות של העמים השונים לקראת הפורענות הגדולה הצפויה להגיע. לקורא הנבואות לא ברור לחלוטין מה מתרחש, אבל דבר אחד ברור: כולם דרוכים ומתכוננים לקראת פורענות דרמטית. העמדת השומר נעשית מתוך התכוננות לאויב שעתיד להגיע; השרים קמים מן המשתה כדי להיערך

36 M.A. Sweeney, *Isaiah 1-39*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge 1996, pp. 279-280.

37 י' הופמן, 'משא דומה', **ישעיה: עולם התנ"ך**, דברי הימים, תל אביב 1999, עמ' 110-111.

38 A.A. Macintosh, *Isaiah 21*, CUP Archive, 1980, p. 54.

למלחמה: "עֲרֹךְ הַשְּׁלָחַן צִפָּה הַצִּפִּית אָכֹל שְׁתֵּה קוֹמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ מִגֶּן" (כ"א, ה). מועמדים שומרים (כ"א, ו, יא-יב) ויש היערכות לפליטים רבים (כ"א, יד-טו).

במשא גיא חזיון מצטיירת תמונה הפוכה מזו שצוירה בשלושת המשאות הקודמים: "תִּשְׁאֲוֹת מִלֵּאָה עִיר הוֹמִיָּה קְרִיָּה עֲלִיָּזָה" (כ"ב, ב) - אנחנו מוצאים עיר עליזה ששקועה במסיבה. בקריאת רצף הנבואות בולטת ההנגדה בין העיר העליזה לבין הערים שבמשאות הקודמים, שכולן נערכות לקראת פורענות שצפויה לבוא עליהן. "וְהָיָה שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה הָרֶגְ בָּקָר וְשָׁחַט צֶאֱן אָכַל בָּשָׂר וְשָׁתוּת זֵין אָכֹל וְשָׁתוּ כִּי מָחָר נָמוּת" (כ"ב, יג) הביטוי **אָכֹל וְשָׁתוּת** שהופיע גם במשא מדבר ים, מחدد את הפער האירוני בין העמים של המשאות הקודמים לבין גיא חזיון: בעוד כולם נערכים, בגיא חזיון שולטת ההוללות, וישנה אדישות ביחס למתרחש. תוך כדי קריאת הנבואה מופיעות השמות יהודה וירושלים (ח-י) והקורא המופתע מבין שהגוי השאנן וההולל הוא עמו של ה' היושב בירושלים.

אם כן, בדומה לפרק י"ז בחלק הראשון של משאות העמים, גם בחלק השני של משאות העמים מצויה הנגדה אירונית ומפתיעה בין העמים לבין עם ישראל שמגיח בלב משאות העמים, על בעיותיו וחטאיו.

לאחר משא גיא חזיון, מגיע משא צור. הנבואה לצור היא יוצאת דופן - בניגוד לחברותיה בחלק השני, הנבואה מופנית כבר בכותרתה לעם ידוע ומוכר - צור. יצוין שבכל אופן, הנבואה לצור הותירה חוקרים במבוכה רבה - מדוע דווקא נבואה לצור חותמת את משאות העמים של ישעיהו. לאחר משא גיא חזיון שמיועד לירושלים ההוללת, הנבואה לצור נראית משנית למדי ביחס למיקומה הדרמטי בחיתום המשאות כולם, והיה מצופה למצוא אותה במקום אקראי יותר בין משאות העמים האחרים.

בנוגע לשאלה זו, מציע קים³⁹ הסבר על סמך השוואה לנבואות יחזקאל על העמים. בנבואות אלה, הנבואות המרכזיות והארוכות ביותר מיועדות לשתי ממלכות: צור (כ"ו-כ"ח) ומצרים (כ"ט-ל"ב). ואם כן, ניתן להבין שלצור ישנו מעמד אוניברסלי כמעצמה, לצד מצרים ובבל. למעשה, מתוך נבואתו של ישעיהו עצמו ניתן להבחין שהוא מתייחס אליה כממלכה בעלת מעמד אוניברסלי; אין זאת בשל כוח צבאי גדול או שלטון על ארצות רבות - אלא בשל כוחה המסחרי העצום ומעמדה הבלתי-מעורער כסוחרת כל העמים: "וְנִתְּהִי סֶחֶר גּוֹיִם" (כ"ג, ג) שנפילתה משפיעה על ממלכות רבות: "יָדוּ נָטָה עַל הַיָּם הַרְגִּיז מִמְּלָכוֹת" (כ"ג, ג, יא). עוד מציע קים⁴⁰ כי משא צור משמש כסוגר למשאות העמים כולם, על סמך מקבילות בינו לבין משא בבל. הקשר בין משא צור החותם את משאות העמים כולם לבין משא בבל הפותח אותם, מתבטא בקריאה "הילילו" שמופיעה בשני משאות אלה בלבד (י"ג, ו; כ"ג, א) ובתיאור

.Kim (above, note 10), pp. 14-15 39

40 שם, עמ' 7.

ידו המונפת של ה' המחוללת את הפורענות (י"ד, כו-כז;⁴¹ כ"ג, יא). בנוסף לכך, בשני משאות אלה משמעות הפורענות איננה מסתכמת בעם נמען המשא בלבד, אלא היא בעלת השלכות על הגויים והממלכות כולם (י"ד, טז, כו; כ"ג, ג, יא). נקודה זו האחרונה יכולה להסביר, כפי שהוצע לעיל, את מיקומה של צור כחותמת את משאות העמים – במרכז המשאות יש התייחסות לעמים שונים, ובמשאות המסגרת מתוארת נבואה לעמים שיש להם השפעה על העמים כולם. ואם כן, על פי דרכנו אפשר להציע שלמשא צור תפקיד כפול: הוא משמש כמשא האחרון בחלק השני של המשאות,⁴² אבל הוא גם חותם את המשאות כולם ולכן הוא נושא גם מאפיינים מן החלק הראשון.

את ההצעה לראות את משא צור כסוגר לכלל המשאות ניתן לחזק מנתון משמעותי נוסף שמצוי במשא צור:

וְהָיָה סִחְרָה וְאַתְנָנָה קִדְשׁ לַה' לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יִחָסֵן כִּי לַיִּשְׁבִּים לִפְנֵי ה' יְהִי סִחְרָה לְאָכָל
לְשִׁבְעָה וּלְמִכְסָה עֲתִיק
(כ"ג, יח).

משא צור, שדומה למשאות בחלק הראשון של משאות העמים בכותרתו הממוענת לאומה ידועה, דומה להם גם בנוכחות המוטיב של הכרת העמים בשם ה'. לאחר הפורענות של צור ונפילתה ממעמדה כסוחרת העמים, היא תשוב למעמדה כסוחרת-כל אוניברסלית – אבל הפעם, סחר אוניברסלי זה יוקדש לשם ה' וליושבים לפני ה' בציון. אלה יזכו הפעם לאכול לשובעה – אבל לא מתוך הוללות, אלא מתוך יראת שמיים וישיבה לפני ה'.⁴³ לסיום נציין בקצרה שייתכן שהחלק השני של משאות העמים – משאות המתארים קטסטרופה ופאניקה לעמים חידתיים – מהווה הקדמה לפרקים כ"ד-כ"ז, 'האפוקליפסה של ישעיהו'. פרקים אלה נחשבים יחידה מובחנת בספר ישעיהו, ובה מתוארת פורענות שתבוא על

41 מתוך הנחה שממשא אשור נקרא יחד עם משא בבל כיחידה אחת. בכך דנו לעיל בחלק על משא בבל/אשור.

42 הקשר בין משא צור למשא שלפניו, למשל, בא לידי ביטוי במונח העיר העליזה (כ"ב, ב; כ"ג, ז) שמופיע הן במשא גיא חזיון והן במשא צור.

43 בהקשר זה, מעניינת מאוד גם העובדה שבנבואה לצור מוזכרת גלות של שבעים שנה: "וְהָיָה מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִפְקֹד ה' אֶת צוֹר" (כ"ג, יז). אזכור גלות של שבעים שנה לצור, בסופה ה' גאל אותה, מייצר דמיון משמעותי בין צור ליהודה. משא צור מייצר הקבלות נוספות בין צור לבין ציון ויהודה: הביטוי "עליזה" שמופיע ביחס לצור (כ"ג, ז) הופיע גם במשא גיא חזיון (כ"ב, ב), והביטוי "גְּתוּלַת בֵּית צִידוֹן" (כ"ג, יב) שמור בדרך כלל לציון (למשל ל"ז, כב). ייתכן שהקבלות אלה מדגישות גם הן את תהליך הכרת האומות בשם ה' – עד כדי דמיון בין האומות לבין עמו של ה'. ראינו תופעה דומה במשא מצרים, שבו תהליך הכרת המצרים בשם ה' מוביל עד כדי דמיון משמעותי בין עם ישראל לבין מצרים. בתופעה זו של הקבלה לישראל, המשותפת למשא מצרים ומשא צור – ניתן לראות גם שנוצרת הקבלה בין משא מצרים ומשא צור – משא מצרים החותם את החלק הראשון של משאות העמים, ומשא צור החותם את המשאות כולם. בשניהם התהליך בא לפסגתו ביצירת דמיון בין עם זר לבין עמו של ה', דמיון המשקף את ההכרה האוניברסלית בשם ה'.

תבל כולה. אם בחלקו הראשון של הספר עסקנו ביהודה וישראל ובחלקו השני עסקנו בעמים, האפוקליפסה של ישעיהו מיועדת למעגל שלישי: ההווה כולה – על ידי שימוש במונחים כלליים כמו "הארץ" ו"תבל", והפניית הפורענות גם לאיתני הטבע כמו השמש והירח ומפלצות הים (כ"ד, כג; כ"ז, א). המעבר במשאות העמים מעמים ידועים לעמים 'סימבוליים' אולי מהווה שלב הדרגתי לקראת הרחבת הנבואה לתבל כולה. אם נקבל טענה זו, אז חתימתו של פרק כ"ז באזכור החבטה על הנהר ואיסוף נדחי ישראל ממצרים ומאשור (כ"ז, יב-יג) – מקביל לסיומם של פרקים י"א וי"ט; כך, שלושת הפרקים י"א, י"ט וכ"ז חותמים כל אחד מהם מעגל אחר: פרק י"א את מעגל יהודה וישראל, פרק י"ט את מעגל העמים, ופרק כ"ז את מעגל הפורענות על תבל כולה.⁴⁴

סיכום

במאמר הצענו כי החלק הראשון של משאות העמים בספר ישעיהו מיישם באופן הדרגתי את חזונו של ישעיהו בתחילת פרק ב', על נהירת כל העמים לקרוא בשם ה' בירושלים. יישום זה נעשה לאור סיפור רצין ופקח שניסו לקשור קשר נגד אחז וירושלים והעקרונות העולים מסיפור זה: העיקרון הראשון הוא זניחת טקטיקות מדיניות ופוליטיות המדגישות את כוחו וחוכמתו של האדם, ומעבר לתלות מוחלטת בה' לאור התמורות הגאופוליטיות העולמיות. העיקרון השני נוגע לביסוס מעמדה של ירושלים כמרכז פוליטי ודתי עולמי. החלק הראשון של משאות העמים מבסס את שתי הנקודות הללו – לאור הפורענות המתעתדת לבוא עליהם, העמים נאלצים לזנוח את מחשבותיהם ותוכניותיהם, ובסופו של דבר הם פונים לציון ומכירים במלכות ה'.

44 אמנם במשאות שבפרקים כ"א-כ"ג מוזכרים גם עמים ממשיים כמו בבל, קדר, ירושלים וצור. אבל טענתנו היא שמשאות אלה נכתבים תחת כותרת מעורפלת ובתיאורים מעורפלים יותר, ובכך הם מהווים שלב מעבר לקראת פרקים כ"ד-כ"ז שעוסקים בהווה האוניברסלית כולה.

